Црквене студије, Ниш / Church Studies, Nis *14-2017, 583-594*
УДК 821.163.1.08-992 Петковић, А.

Надежда Д. Јовић
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет - Србија
e-mail: nada.jovic@filfak.ni.ac.rs

СРПСКОСЛОВЕНСКЕ ОДЛИКЕ ЈЕЗИКА ПУТОПИСА АНДРЕЈА ПЕТКОВИЋА ИЗ 1734. ГОДИНЕ*

Апстракт: *Рад се бави фонетским и морфолошким српскословенским одликама језика путописа Андреја Петковића Поклоњеније гробу Господњу из 1734. године. Фонетске одлике су заступљеније, а морфолошке разноврсније али слабије потврђене. Уочене су и неке рускословенске црте. Прати се поштовање српскословенске норме, а резултати се пореде са особинама неких српскословенских текстова из прве половине 18. века.*

Кључне речи: Поклоњеније гробу Господњу, *српскословенски језик, фонетика, морфологија.*

0. У овом раду биће пописане и анализиране српскословенске фонетске и морфолошке одлике језика путописа Андреја Петковића *Поклоњеније гробу Господњу*, написаног 1734. године, а фототипски издатог 2008. године у Темишвару.[1]

0.1. Познато је да су путописи као жанр у старој српској књижевности крајем 17. и почетком 18. века писани махом народним језиком са доста елемената српскословенског,[2] српске редакције старословенског, који је био црквени и књижевни језик код Срба закључно са 40-тим годинама 18. века.[3]

* Овај рад рађен је у оквиру пројекта *Историја српског језика* (178001), који се реализује у сарадњи Филозофског факултета у Новом Саду, Филозофског факултета у Нишу и Филолошко-уметничког факултета у Крагујевцу, а покровитељ је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1 В. Петковић 2008. Приређивач С. Бугарски у Прологу издања даје следеће податке: рукопис је пронађен у Банату, оштећен је, има 51 страну, припада типу „хожденија“, аутор је Андреј Петковић, претпоставља се учитељ и Банаћанин родом (Петковић 2008, 7–21). Такође скреће пажњу на народни језик рукописа (исто, 21), који је до сада обрађен у Јовић 2016 a (графија и правопис), Јовић 2013 (фонетске особине), Јовић 2016 b (морфолошке особине), Цветковић Теофиловић 2016 (изрази за мере и турцизми). Установљено је да је у његовој основи шумадијско-војвођански дијалекат, са особинама банатских говора тамишког типа, али има и српскословенских и рускословенских особина, што је и очекивано с обзиром на време настанка текста (Јовић 2013, 262; Јовић 2016 b).

2 О томе в. Грицкат 1976, 298–299; Младеновић 2008, 170. Такође, према хијерархији жанрова у старој српској књижевности Н. И. Толстоја (2004, 152–153), ходочасничка књижевност спада у десету од четрнаест жанровских рубрика, при чему са бројем рубрике расте и удео народног језика у језику жанра.

3 Уп. Младеновић 2008, 180.

0.2. Српскословенске језичке особине претежно се јављају у деловима текста где се описују: Света Земља, места везана за живот и страдање Исуса Христа, догађаји из његовог живота, цркве и сл.[4]

0.3. Ретко се јављају и рускословенске фонетске и морфолошке црте, које чини се, пре сведоче о културној повезаности српског и руског народа у оквиру ареала Pax Slavia Orthodoxa[5] и о угледању на руску писменост и пре прихватања руске редакције старословенског језика за службени језик Српске православне цркве трећином 18. века,[6] него о организованом уношењу рускословенских особина након 1726. године, када је у Сремским Карловцима почела да ради славенска школа Максима Суворова.[7]

1. Српскословенске фонетске особине огледају се у карактеристичној српскословенској вокализацији слабог полугласника у *а*, у екавској вредности јата, у чувању вокалног и финалног *л*, у рефлексима *шт*, *жд* < **tj*, **dj*, у чувању група *чр-* и *вс-* и у невршењу новог и специјалног јотовања у појединим примерима.

1.1. Једна од најмаркантнијих особина српске редакције старословенског језика је чување полугласника у слабом положају (осим на крају речи) и његова вокализација у *а* од 15. века,[8] која се *Поклоњеницу* јавља у следећим примерима:

1.1.1. у облику заменице **vъs-*:

приѕваше нась васе 22/9–10, васа свєта мєста 24/11, васи 30/19, 20, васи аѡнє 44/1; васаки ѕаконн 39/15–16, васакоє лєто 48/2;

1.1.2. код предлога и префикса **vъ-*:

ва вєлики градь сѡлѹнь 5/13–14, ва конакь свои 9/1, ва корабь 9/2, ва морє 12/18, ва црковь 7/3, ва црквн 17/5, ва чрвлєнѹ рнѕѹ 38/13, ва малѹ галилєю 44/9, ва свои манастирь 51/1, ва потокь ћєдарски 51/2–3;

вадовница 17/4, 7;

ванѹтарь 6/15, 16, 31/7, 9, 43/4, 50/6, нѕванѹтарь 6/1,15, ванѹта|ра ва вєликє и саборнє цр҃квє 24/7–8;

васта 30/1, ва|ч/таннтє 45/6; ваннднєшь 30/6, да нє ваннднє ва напасть 45/7; вавргла ва морє 17/4; вазрє на нєво 44/22;

1.1.3. код префикса **vъz-*:

вазбранєно 5/19, 6/13, васкрєсєнна 19/12, 38/15, васкрєсєнна 42/9, вазнєсє 43/8, вазмѹщаше водѹ 48/2–3; васпєт 43/3, васпєть 43/3; на вастокь 28/15, 30/13, васток 35/11;

1.1.4. код предлога и префикса **sъ-*:

са радостню 22/8, 31/9–10, 41/5, са патриарьмь 31/2, са пєннємь и са радостню 31/9–10, повєдє нась са сє скѹпа 43/6, са єксєри и са титлоѡь и са трновниѡь вєнцємь 36/5–6, са єксєри и са копнємь 45/2, са ѡрѹжнємь 46/18–19, са нами 47/1;

сароднницн 9/10; и ѡщє нє савршн сє 22/11, по савршєнню слѹжбн 23/1, савршн ютрєна 23/8, по савршєнню нѕндосмо 46/8–9; сакривєна 36/11, саборнє цр҃квє 24/8, никона санєтнє и васкрє/сє/ннє 33/21–22, сатворн 51/9–10;

1.1.5. код предлога **kъ-*: ка нами 43/5;

1.1.6. у суфиксима **-ьski*, **-ьstvo*, **-ьstvije*:

---

4 Већина српскословенских језичких особина, о којима ће овде бити речи, има своје пандане у духу народног језика (Јовић 2013; Јовић 2016b), који долазе у опису путовања, нарочито оног преко мора.

5 Толстој 2004, 166.

6 Младеновић 2008 а, 243.

7 Уп. Младеновић 2008, 179.

8 Младеновић 1977, 12–13; Младеновић 2008, 54.

єрєтнчаскє 27/20, єрєтнчаскн 41/4; пророчаіство 35/13–14; шаствнє 31/8, 16, до фторога прєшаствна 49/9–10;

1.1.7. у примерима: пєсанъ 23/15, чатн 10/1, 34/12, 40/20, 41/10; нза/б/рана 40/22, нзабрано 41/1, поред: нзбрань 41/3.[9]

1.1.8. Вокализација полугласника у духу рускословенског језика ретко се јавља: црковнє 8/8, ва црковь 7/3; тогда 12/15, 30/18, 31/13, 39/3, 43/4–5, 44/4, 48/7; божєіствєнꙋ 33/18–19.[10]

1.2. Екавска замена јата је једна од кључних особина српскословенског језика,[11] која се огледа и у језику *Поклоњенија* у основи речи:

бєшє 5/20, 12/15, 20/1; бєлъ 28/4, ѿ мєрмєра бєла 27/2; свакє вєрє 20/2, вєра свакоıакн 30/18; пꙋстншє вєтрило 9/13 (’једро’), вєтарь 9/17; врємє 8/17, ꙋ прво врємє 11/13; ꙁело лєпь 10/8, лєпа 10/9, лєпо 10/19; мєсєць на мєсто креста 21/1, мєсто 24/2, мєста 24/11, по свєтн мєстн 24/17, мєстꙋ 41/5; двє нєдєлє 5/16, вардарь рєкꙋ 4/18; тєло 7/17.[12]

1.3. Рефлекс вокалног *р* у путопису је српскословенски и српски народни:

грчнштє 5/8, ꙋ црковь 7/16, срєбрнь 7/15,[13] на брдꙋ 8/9, грцн 8/10, прво 8/17, 11/13, крмнтєль 10/3, васкрсєнна 19/12, 38/15 итд.,

1.3.1. али се срећу и рускословенски рефлекси:

чтвєртн дань 10/13 (sic.), на чтвєртон днє 21/9 (sic.); васкрєсєнна 42/9, кровь 38/22.[14]

1.4. Чување вокалног *л*, особина српске редакције старословенског језика,[15] огледа се у одређеном броју примера у путопису:

·1000·· стлпова 6/3, стлпь 36/10, 40/14, 41/14, стлпа 42/4; нсплнн 35/13.

1.5. Финално -*л* се чува у српској редакцији,[16] што се у *Поклоњенију* види код неких именица и придева:

како єдань воль 12/17,[17] бєлъ 28/4, столъ 17/3, столь 6/16, 33/17, 42/19.18

---

9 Из представљених примера види се да се у тексту на месту слабог полугласника пише искључиво графија *а*, будући да су јерови безгласни знаци (Јовић 2013, 255; Јовић 2016 а, 139). Иначе, по овој гласовној особини, по писању и изговарању вокала *а* на месту полугласника (и јаког и слабог, осим оног на крају речи) *Поклоњеније* је у складу са споменицима писаним српском редакцијом, насталим у првој трећини 18. века, нпр. са *Хроникама* Ђорђа Бранковића (Грицкат 1970, 90; Јовић 2012, 79–81), са *Службом светом кнезу Лазару* из 1725. године (Младеновић 2008, 54–55), са списима Гаврила Стефановића Венцловића (Младеновић 2008, 64–67) и са *Стихологијом* из 1736. и *Требником и месецоловом* из 1737. године јеромонаха Александра (Младеновић 2008, 58–63), који, као и Андреј Петковић, готово редовно пише *а* на месту таквог полугласника, у чему се, како примећује А. Младеновић, може огледати „тадашња нова графијско-правописна особина“ (исто, 63).

10 Пре путописа Андреја Петковића, почетком 18. века, настале су *Хронике* Ђорђа Бранковића (Кречмер 2008, 8–9), у чијој другој књизи има рускословенских рефлекса полугласника: *когда, тогда, Рождества, божеставним* итд. (Јовић 2012, 79–81) и других рускословенских фонетских особина (в. у даљем тексту).

11 Уп. Младеновић 1977, 4; Младеновић 2008, 149.

12 Јављају се и икавизми шумадијско-војвођанског типа (в. Јовић 2013, 256–257).

13 Поред срє/брєно 32/11, са суфиксом -*ен* за грађење градивних придева. Двојство је присутно и у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994, 248).

14 Ова језичка особина присутна је и у језку Друге књиге *Хроника* Ђорђа Бранковића: *начертаније, обдержимому, гречски, од острова* и сл. (Јовић 2012, 82).

15 Уп. Младеновић 1977, 15.

16 Младеновић 1977, 9.

17 Облика *вол* данас нема у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1994, 251).

18 У радном глаголском придеву мушког рода финално -*л* у тексту редовно прелази у -*о* (ѡжєднно 7/7, покрнвдѡ 8/7, ıавнѡ 19/11 итд.), што је народна особина (Јовић 2013, 258).

1.6. Резултати старог јотовања група **tj, *dj – шт, жд,* у духу старословенског језика и српскословенске редакције,[19] долазе у примерима које одликују и друге српскословенске фонетске, морфолошке и синтаксичке особине или који су део описа светог места и детаља из живота Исуса Христа:

ютрꙋ свн|таюѩн 9/6–7, на ѡпрощєннє 9/9, животворєща/го҃/ гроба 24/12–13, животворєѩн гробь г҃/с҃/ны 29/1, ѡбрєтє нхъ спєѩн 45/5–6, вазлꙋщашє водꙋ 48/2–3, бисть… ꙋчєшти сє книги 49/4–6, нзь далєко зрєѩн 50/3–4;

азь ѡбєща сє 2/14, ѡбєща сє 2/15 (уводни део путописа); са свєщаии 22/13, свєщє 30/16; свє|щєника ·8҃4҃· 31/4, глєдасмо нощню 11/6;

ѥєждꙋ собою 16/7, ѡдєждаии 31/4–5, ѡдєждє 35/12, дожждашє ангглєль 48/2, слєпо рожденꙋ 51/10, слєпо рожденн 51/12.[20]

1.7. Сугласничка група *чр-* остаје у српскословенском језику неизмењена:[21]

чрпосмо водꙋ питна ради 10/17–18, 11/15–16, чрвлєнꙋ 38/13.

1.8. Група *вс-* остаје, као што је познато, неизмењена у српској редакцији старословенског језика:[22]

васи 30/19, 20, васи/є҃/ аинє 44/1 итд. (Више примера наведено је у тачки 1.1.1.)

1.9. Изостајање специјалног јотовања код глагола **idti* и његових сложеница представља српскословенску фонетску особину у тексту *Поклоњенија*:

понти 1/6, пондосмо 4/19, 5/5, 23/4, 24/17, 44/1, понди 26/9, пойдосмо 11/16, сꙋнцє нз водє нзнде паки ꙋ водꙋ занде 13/2–3, ѡтꙋдꙋ пондосмо и доѣосмо 18/1, дондєшь 34/15.

1.10. Ново јотовање није захватило српскословенску норму,[23] што аутор *Поклоњенија* у великом броју случајева поштује:

жела|ннє 2/10–11, каменнє 5/4, ꙋкрашєннє 6/2, ѿ повєлєнна дєви бі҃ѩ 7/4, ѡпрощєннє 9/9, питна ради 10/10, 12, васкрсєнна 19/12, 38/15, по савршєнню слꙋжби црковнои 23/1–2, за ꙋмєвиннє ногоии 23/21 (sic.), са пєннєль 31/9, ꙋкрашєнна црковна 31/21, каменнєль искнѣєно 33/14, васкрєсєнна 42/9, по҃/с҃/лє разорєнна 49/7;

днаконь 23/11, днакона 23/13, днѧкона ·12· 31/3, хрстнанскои 17/5, трєтнє 9/14, трєтна 34/13–14.

2. Српскословенске морфолошке особине присутне су у деклинацији и конјугацији. Међу непроменљивим речима такође има српскословенских ликова.

2.1. Деклинација у *Поклоњенију* одликује се разноврсним и бројним особинама српске редакције старословенског језика у промени именица (поједини падежи по консонантској промени именица *име, подне, чудо, небо;* инстр. јд. именица ж. рода на консонант са наставком *-ију*, ретки облици ном. и ак. мн. именица ж. рода на *-а* са српскословенским наставком *-и*; српскословенски наставци у ген., дат., инстр. и лок. мн. именица м. рода итд.), али је најупадљивија и најчешћа црта наставак *-аго* у ген. јд. м. и с. рода заменичко-придевске промене.

---

19 Младеновић 1977, 7–8.

20 У путопису постоје и српски народни рефлекси *ѣ* и *ѣ*: тꙋ ноѣь 9/6; свєѣє 31/12, кꙋѣꙋ 5/4, ѡѣє потєѣи 46/11; ѡграѣєно 26/8, ѥєѣꙋ тица иконами 33/12 итд. (Јовић 2013, 259–260). У језику *Друге књиге Хроника* Ђ. Бранковића нису забележени овакви народни рефлекси (Јовић 2012, 83).

21 Док у штокавским говорима српског језика прелази у *цр-* (Brozović, Ivić 1988, 12). У тексту *Поклоњенија* такви примери постоје (црвєнь 28/3, црвєнꙋ 37/1, уп. Јовић 2013, 260), док у Другој књизи *Хроника* Ђ. Бранковића није забележена промена *чр-* > *цр-* (Јовић 2012, 83).

22 У српским народним говорима *вс-* прелази у *св-* (Младеновић 2008, 15, 51–52), што се, такође, јавља у овом путопису: савь 6/17, свои 31/10, сва 38/3, свєга 40/12 итд. (Јовић 2013, 260); за разлику од језика Друге књиге *Хроника* Ђ. Бранковића (Јовић 2012, 81) где је само: *васакого, васој, васу* и сл.

23 Уп. Младеновић 1977, 9.

2.1.1. Српскословенски је облик инстр. јд. именице *име*, која се деклинирала по консонантској промени,[24] и који долази у окамењеној конструкцији:

ѝменемъ ѣнрѹ 2/13, человека ѝменемь ѣнриннеа 48/15–16 (sic!).

2.1.2. Именица *подне* у тексту увек долази у старословенском и црквенословенском лику[25] и са наставком некадашње консонантске промене:

ѡ/т/ полѹднє 3/5, 4/8, на полѹднє 3/9, 13, 4/14, 20–21.

2.1.3. У ген. јд. именица ж. рода на *-а* јавља се један сигуран пример у коме се чува српскословенски наставак *-и*<-*у*:[26]

владнчнцє нашєн вїцн҃ 44/13–14.

2.1.4. Вокатив јд. именице *братија* има наставак *-е* као у српскословенском:

братнє 10/1, нє ѹжасантє сє братнє 10/2, братнє ѧоѩ тако да ѕнатє 40/19.[27]

2.1.5. У инстр. јд. именица ж. рода на *-а* у једном примеру забележен је српскословенски наставак *-ају*:

силою г҃/с/да нашєго іс хста 31/21–13.[28]

2.1.6. Именица *црква* има у тексту *Поклоњенија* и ном. *црков* (рус. *церков*) и деклинира се као им. ж. рода на консонант:[29]

и та є црковь ѕело вєлика 6/10, и та є црковь храмь свєтаго ѣєѡрѣна 17/6, та црковь нє слѹжи 19/6; прводь глє|дасмо црковь свєтаго диѧинтриѧ 5/17–18, ва црковь 7/3, ѹ црковь ст҃аго ѧиннє 7/16, ндосмо долє подь црковь 8/2, красити црьковь вєликѹю 32/2.

2.1.7. Инструментал јд. именица ж. рода на консонант јавља се једино са српскословенским наставком -ню:

глєдасмо нощиню 11/6, са радостню вєлню 22/8, 42/5, са радостню 31/9–10.[30]

2.1.8. Именица *дан* има облик *дни* у бројним конструкцијама, што представља стари облик двојине:[31]

¨2¨ дни 10/4, 15, 17; ···3¨ дни 10/11, ¨6¨ дни 11/14, ¨12¨ дни 43/4.[32]

2.1.9. Именице *чудо* и *небо*, које су се некада деклинирале по консонантској -s-промени, долазе са проширењем у ном. и ак., што је српскословенска особина:[33]

тѹ сє и данась чѹдеса покаѕѹю 18/7; на нєбєса 43/9.

2.1.10. Облици ном. и ак. мн. именица ж. рода на *-а* ретко имају српскословенски наставак *-и*:

и виднше жєни рнѕи лєж/є҃/ще 30/2, кадь саставншь ѡбдвє (sic!) пєснци 32/9.[34]

---

24 Николић 1987, 137; Драгин 2008, 58.

25 Уп. Словњик: полоудьнє, отъ полоу дьнє; Петковић 1935, полѹдень, на полѹднє.

26 Имале су га именице тврде *а промене, али се и у другим споменицима јавља и код именица *ја промене (уп. Даничић 1874, 16; Драгин 2008, 59).

27 Према Ђ. Даничићу (1874, 32) и А. Белићу (2006, 181), овај облик среће се у споменицима од 13. до краја 17. века и као народни наставак, па се не мора третирати само као српскословенски, на шта, заправо, упућује садашње стање у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 60–61), где нема облика вок. са наставком *-е* код именица ж. рода.

28 И ово је пример колокације у религијском дискурсу (уп. наставак -єго присвојне заменице).

29 Ова именица има и српске народне наставке именица женског рода на *-а* (Јовић 2016 b).

30 Именица *ноћ* употребљена је са српскословенским фонетским особинама и у прилошком значењу, а именица *радост* у колокацији *радост велија*.

31 Уп. Ђорђић 1975, 99.

32 Који се среће у говорима Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 34).

33 Ова црта позната је и народним говорима (Brozović, Ivić 1988, 23), па и говорима Баната (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 50). Такође је особина савременог језика (Стевановић 1986, 227–228).

34 Овај наставак није увек употребљен у складу са нормом – рнѕа, пєснца пришле су тврдом обрасцу.

2.1.11. Генитив мн. неких именица је српскословенски, без наставка:

н ѿнѫ нє нѫгна 7¨ бє/со/вь 28/18,[35] єдинь ѡ/т/ воинь 38/20.

2.1.12. Датив мн. именица м. рода у Петковићевом тексту чешће се јавља са српскословенским наставком -оѥмь:[36]

тврко ѥмь 8/14, понде іс хс ѹченикоѥмь 45/5, воиноѥмь 46/18, ѥманстороѥмь 48/21.

2.1.13. Именице м. рода јављају се у инстр. мн. једино са наставком -*и*, који је српскословенски:[37]

са свонма| сароднци 9/9–10, прєдь ѹченици 13/14, надь тима ствповн 27/4, ѕаєдно са єкрєссєрн 36/5 (sic!), са єксєрн н са копнємь 45/2.

2.1.14. Именице ж. рода, које су потврђене у инстр. мн. у путопису Андреја Петковића, имају српскословенски наставак -амн:[38]

ѡдєждамн 31/4–5, са свєщамн 22/13, са ѿ/вєчамн 31/14, мєчѹ тима нконамн 33/12.[39]

2.1.15. Локатив мн. именица м. и с. рода јавља се само са наставком -*и*:[40]

по пѹтовн 16/6, долє по ствповн 27/15; пондосмо по свєтн мєстн 24/17.

2.1.16. У деклинацији заменица, што важи и за деклинацију других именских речи, српскословенски ликови долазе претежно на почетку текста, затим у описима цркава, као и у подсећањима на догађаје из живота Исуса Христа, везане за одређена места у Јерусалиму:

азъ грєшнн| андрєн петковнтъ 2/5–6, азъ 2/14; н нє вємн гдє поло| положнше єго 29/6–7, н трновь вєнаць положнше| на главѹ єго 37/1–2, на главн єго 38/14, ємѹ 2/15, ѿвєщашє ємѹ н рєкошє 29/5, рєбра ємѹ 38/21, єн 42/10, бєѹ сє свадилє ¨2¨ пашє мєждѹ собою ѕа дєсєтакъ 16/6–7; с нами 9/3, 8; до сєго ли дна нє би са вами 47/1.[41]

2.1.17. У ген. јд. придева м. рода одређеног вида (и у ак. за живо) најчешћи је српскословенски наставак -*аго*,[42] док код придевских заменица у истим падежима долазе наставци -ого/-єго. Ови наставци представљају маркантну црту текста *Поклоњенија* и јављају се у контекстима везаним за религију:

н /с/вєтаго| духа 2/2–3, црковь свєтаго диимтрнѧ 5/18, ѹ црковь ст҃аго мннє 7/16, никона| свєтаго диимтрнра 8/5–6 (sic!), гробь ст҃аго лаѕара 12/7–8, храмь свєтаго ѣєѡрѣна 17/6, храмь свєтаго накова 23/1–2, свєтаго н животворєща/го/ гроба гн҃а 24/13, благаго бг҃а 28/23, дѹха свєтаго 30/16–17, поста вєликаго 32/1, антиѡн/ѿ/каго 32/22, ча/с/наго дрєва 38/8, богатаго 48/19, ѡ/т/ вишєга| крана до нижнаго 49/3–4; їєрѹсалимского 32/21, благого бг҃а 34/22;

на свєтаго илию пророка 3/4–5, ищє|мо нсѹса распєтаго 29/5–7;

ѡ(т) того часа 35/6; колико кого бл| благн богь наставно 24/3–4, рєчє имь ангєль кого ищєтє 29/4–5; нсака сина свого 22/18–19;

гробь гн҃ь нашєго іс хр҃та 22/4, г/ѿ/да нашєго 31/13, 38/19.

---

35 У овом случају именица је добила проширење -*ов*- из народног језика – вєсовь, што је присутно и у другим споменицима (Драгин 2008, 58).

36 Уп. Куљбакин 1930, 85.

37 Али се као архаичан сачувао у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 25–26), где долази уз предлоге, као и у примерима из текста *Поклоњенија*.

38 Уп. Куљбакин 1930, 90.

39 Све именице које долазе са овим наставком, контекстом су и значењем везане за цркву, при чему неке имају и фонетске српскословенске особине (ѡдєждамн, свєщамн).

40 То је познати архаизам и дијалектизам северних штокавских говора, укључујући и банатске (Ивић 2001, 102; Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 27–29, 48).

41 Инструментал (и дат., в. Јовић 2016 b) мн. личних заменица првог и другог лица са наставком -*ми* представљају архаизам (Даничић 1874, 219–220), али и војвођански дијалектизам, данас редак у банатским говорима (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 82).

42 Уп. Младеновић 1977, 4; Драгин 2008, 61.

2.1.18. Придевске заменице и придеви м. (и с. рода) у већини случајева у дат. и лок. јд. долазе са покретним вокалима *-е* и *-у* (2.1.18.1), што је особина народног језика,[43] с тим што су облици на -ѹмꙋ/-емꙋ и српскословенски.[44] Остали облици су ретки: неодређени вид придева (2.1.18.2) и облик одређеног вида са наставком -ѥмꙋ, старе прид. промене, који се из дат. проширио на лок. (2.1.18.3):

2.1.18.1. проговорила| црковномꙋ сннꙋ 8/6–7, дадо|шє благомє спасєтнлю 48/10–11; ꙋ свєтомꙋ| єнванѣєлню 19/7–8 (sic!), на до/н/нємꙋ краю 33/5;

н ꙋ томꙋ| градꙋ 12/6–7, на то|мє пєнцєрꙋ 21/10–11;

2.1.18.2. на ѡбрꙋтꙋ гвоздєнꙋ кано полєлєн 21/15;

2.1.18.3. глєда|ющн на ѡвомꙋ свєтꙋмꙋ мєстꙋ 41/4–5.

2.1.19. На почетку текста, у заклетвеној формули долази српскословенски наставак -єн<-ѣн тврде варијанте сложене придевске промене у дат. јд. ж. рода:[45]

слава свєтєн| єдиносꙋщнєн н нєраздєлнєн| тронцн 2/3–5.

2.1.20. Придеви ж. рода у ак. јд. одређеног вида имају наставке -ꙋю/-ою:[46]

свєтꙋю горꙋ 10/14, горꙋ таворскꙋю 13/4, краснтн црьковь вєлнкꙋю 32/2;[47]

ѿ лєвою странꙋ ѡлтара 6/4, ѿ лєвою странꙋ корабл 10/14, ѿ дєснною странꙋ палатн 20/5–6.

2.1.21. Инструментал јд. придева ж. рода одређеног вида долази са наставком -ю, који је познат у споменицима:[48]

са радостню вєлню зєло 22/9.

2.2. Српскословенски облици у конјугацији *Поклоњенија* углавном се своде на ретке облике презента и 3. л. јд. аориста глагола *бити*, као и на живу употребу партиципа презента актива и пасива.

2.2.1. Српскословенски облици презента глагола[49] долазе у устаљеним склоповима и у цитатима из *Новог завета*:

вола твоа да бꙋдєть 45/4, нщє|мо нсꙋса распєтаго н нє вєдн гдє положнше єго 29/5–7.

2.2.2. У првом делу путописа чест је облик 3. л. јд. аориста – бнсть:

тꙋ нашь бнсть конакь: 3/2, 7, 11, 17, 4/1, 4, 6, 5/12 – 14 30/1 итд.

2.2.3. Партицип презента актива углавном се употребљава књишки – са српскословенским фонетским одликама и наставцима, у атрибутској функцији:

къ свєтомꙋ н живот|ворєщомꙋ гробꙋ 2/8–9, ванꙋ/та/рь свєтаго н животворєща/го/ гробл гн҃а 24/12–13, н виднше жєни рнзн лєжѧ҃ще 30/2, ꙋчєштн сє книгн 49/5–6;

ютрꙋ свн|тающн начє... нзгоннтн 9/6–8, ѡбрєтє нхъ спєщн 45/5–6.[50]

2.2.4. Српскословенски облик партиципа презента пасива, непознат народним говорима,[51] јавља се у тексту *Поклоњенија* у устаљеним изразима са глаголима *звати* и *глаголати* и са наставком *-ми* уз именице сва три рода, што значи да је конгруенција нарушена:

сєло зовємн| сланцн 3/5–6, ꙋ прво сєло тврско зовємн ражнь 4/2, сєло зовємн| зовємн тнквєшъ 4/21–5/1, сєло зовємн карнца 10/6; ꙋ варошь зовємн гроцка 3/8–9, ꙋ варошь зовємн

43 Brozović, Ivić 1988, 27.

44 Уп. Младеновић 1977, 5.

45 Уп. Даничић 1874, 166; Белић 2006, 250.

46 Уп. Николић 1987, 158.

47 Сажимањем овог наставка одређеног придевског вида добија се народни наставак *-у* (уп. Даничић 1874, 169–170), који се такође јавља у *Поклоњенију*: ꙋ вєлнкꙋ| патрн҃архнню 22/8.

48 Даничић 1874, 177.

49 Уп. Даничић 1874, 274; Младеновић 1977, 5.

50 У последњним примерима, који имају српскословенске фонетске одлике, конгруенција је ипак нарушена.

51 Даничић 1874, 370.

асанъпашина паланка 3/11–12, ѹ варошь ѕовеми ѩгодина 3/19; ѹ манастиръ ѕовеми вина 3/6–7, ѹ хань ѕовеми масѹрица 4/11;[52] капию гледи портѹ палати давидови 20/4–5.

2.2.5. Партицип претерита актива појављује се једном у српскословенском фонетском и морфолошком лику и у делу текста везаном за живот Исуса Христа:

ї҃с х҃с придє… ишадь мало ѡ/т/ них 44/20–22.

2.2.6. Пасив и рефлексивни облици пасива спадају у књишке, српскословенске облике, чија је употреба била у прошлости живља него данас:[53]

тѹ надь бєшє вазбранєно 5/19, 6/13, ѡд ѡви врата єдна сѹ ѕазн|дана 39/17–18;

ница сє невнѣашє 11/18, ди сє патриархи погребѹю 23/1, идє сє распє господь 24/10.

2.3. Међу непроменљивим речима у *Поклоњенију* има архаичних српскословенских прилога, предлога и везника, а јавља се и партикула *же*:

2.3.1. абие 38/22 ’одмах’, близь 19/19–20, 20/1 ’близу’,[54] ванѹта|ра 24/7–8 и ванѹтарь 6/1, 15, 24/11, 12, 14, 29/2, 31/7 ’унутра’, ѕело 9/17, 10/8, 11/3, 16/9, 19/4, 27/16, 31/13 ’веома’, идєже 13/5, 18/2, 22/18, ’где’, нощию 11/6 ’ноћу’, такимо 10, 11/18 ’само’, тогда 30/18 ’тада’;[55]

2.3.2. ва 2/2, 5/13–14, 7/3; и ко(н) него 10/8, ѡ/т/ 3/1, 5, 6/2, 4, 16, 10/11, проѕ 34/19–20 ’кроз’;[56]

2.3.3. бо 10/14, 16/5, 45/9 ’јер’, ѩко 32/7 ’као’;

2.3.4. ѩкоже ѡтацъ сина 2/13, идєже живе 12/2, идєже свети или 13/5, идєже єсть глава 18/2; петиже| дань 13/3–4, танже дань 9/4, 13/7.

3. Иако услед ниже жанровске припадности путопис *Поклоњеније гробу Господњу* Андреја Петковића карактерише велики удео српског народног језика са шумадијско-војвођанском основицом, у њему су пронађене бројне и разноврсне српскословенске фонетске и морфолошке особине и по која рускословенска црта.

3.1. Српскословенске фонетске особине огледају се: у чувању полугласника у слабом положају и његовој вокализацији у *а* (васа, васи, васакое, ва, вадовица, ванѹтарь, вазре, вазбранено, єретичаски, пророча|ство итд.), у екавској замени јата у основи речи (бєше, бєлъ, вєра, вєтарь, врємє, лєпь, мєсєць, мєсто, недєлє, тєло), у чувању вокалног *л* у свега две основе (исплни, стлпь), у чувању финалног *л* на крају неких именица и придева (воль, столъ; бєлъ), у рефлексима старог јотовања дентала **tj*, **dj* (вазмѹщаше, зрєщи, нощию, ѡбєща, рождєни, свєще итд.), у чувању група *чр-* и *вс-* (чрпосмо, чрвленѹ; васи, васє), у невршењу новог јотовања (камєнне, питне; ѡпрощєнне, ѹкрашєнне; диаконь, трєтне) и специјалног јотовања (дондєшь, зандє, изнде, пондосмо, понти).

3.2. Српскословенске морфолошке особине присутне су на самом почетку рукописа, у колокацијама из религијског дискурса, у деловима текста где се описују цркве, посебно јерусалимске, и спомињу детаљи их Христовог живота.

3.2.1. Именице м. рода на консонант јављају се са српскословенским наставцима у падежима мн.: ген. (воинь), дат. (тѹркомь, ѹченикомь), инстр. (са сародници, надь стѹповн) и лок. (по мєсти, по пѹтовн, по стѹповн).

3.2.2. Српскословенски наставци у промени именица ж. рода на *-а* долазе у јд.: у ген. (владичицє нашєи бцⷭ҇и), у вок. именице *братија* (братне), у инстр. (силою); у мн. у ном. и ак. (видише жени ризи) и у инстр. (иконами, одєждами, свєщами);

---

52 Уп. усамљену конструкцију у духу народног језика – ѹ село ѕовє сє колари 3/10.

53 Грицкат 1972, 90.

54 У говорима Баната, као заједничка особина кикиндске и тамишке зоне – *близо* (Ивић, Бошњаковић, Драгин 1997, 437).

55 Уп. Ђорђић 1975, 207–208.

56 Brozović, Ivić 1988, 37–38.

3.2.3. док именице ж. рода на консонант имају карактеристичан инстр. јд. (нощию, радостию).

3.2.4. Наставке некадашње консонантске промене задржале су поједине именице: *име* у инстр. јд. (имѥнѥмъ), *чудо* и *небо* у ном. и ак. мн. (чꙋдеса, нѥбеса), *подне* (ѡ/т/полꙋднѥ, на полꙋднѥ) и *дан* у бројним конструкцијама (¨2¨ дни, ¨3¨ дни, ¨6¨ дни).

3.2.5. Заменице ретко имају српскословенске ликове (азъ, єго, ѥмꙋ, єн, собою; с нами, са вами), а придевске заменице у ген. јд. м. и с. рода и у ак. м. рода за живо долазе са наставцима *-ого*/*-его* (того, свого; нашєго).

3.2.6. У придевској промени доминира српскословенски ген. јд. придева м. рода одређеног вида (благаго, вѣликаго, распѣтаго, свѣтаго), а ређе се јављају у промени придева ж. рода одређеног вида и: дат. јд. тврде варијанте (свѣтєн, єдиносꙋщнєн, нѥраздѣлнєн), ак. јд. (свѣтꙋю, таворскꙋю; лѣвою, десною) и инстр. јд. (вѣлию).

3.2.7. Конјугација потврђује српскословенске облике: презента глагола у цитатима из *Новог завета* (бꙋдѣть, вѣми), 3. л. јд. аориста глагола *бити* у склопу фразе (тꙋ нашь бысть конакъ), партиципа презента актива у атибутској функцији (къ животворѣщомꙋ гробꙋ, ванꙋтарь свѣтаго и животворѣщаго гроба, видѣшє жєни ризи лєжєщє), партиципа презента пасива (манастиръ зовѥми, хань зовѥми), партиципа претерита актива (ї҃с х҃с прѣдє… ѩшадь). Као књишка особина јавља се и употреба пасива и рефлексивних облика пасива (тꙋ нашь бѣшє вазбранєно, нѩща сє невнѣкашє).

3.2.8. Међу непроменљивим речима има архаичних прилога (абнє, близь, ванꙋтарь, зѣло, идѣжє, нощию, такѩо, тогда), предлога (ва, кон, ѡт, през) и везника (бо, ꙗко), а јавља се и партикула *же*.

3.2.9. Дакле, српскословенске морфолошке особине врло су разноврсне, али је већина њих заступљена малим бројем потврда, изузев наставка *-аго* у ген. јд. придева м. рода, наставка *-и* у инстр. и лок. мн. именица м. рода и наставка *-ију* у инстр. јд. именица ж. рода на сугласник. Српскословенске наставке обично прате и фонетске српскословенске одлике.

3.2.10. Неки облици српске редакције нису употребљени у складу са нормом, што је познато и из других споменика. Такви су: ген. јд. (ц҃ѣн҃), ном. и ак. мн. (ризи, пѣсници), ген. мн. (бѣсовь), облик двојине *дни* у бројним конструкцијама (¨¨3¨ дни, ¨6¨ дни), склопови у којима је нарушена конгруенција партиципа (ютрꙋ свитающи, ѡбрѣтє ихъ спѣщи; село зовѥми, варошь зовѥми).

3.3. Поједине српскословенске особине сачуване су у народним говорима: облици *чудеса* и *небеса*, инстр. мн. именица м. рода са наставком *-и* уз предлоге, лок. мн. именица м. и с. рода са наставком *-и*, облик *дни* у бројним конструкцијама, инстр. мн. личних заменица првог и другог лица.

3.4. Рускословенских особина је мало и своде се на ретке случајеве вокализације полугласника (божєствєнꙋ, тогда, црковнє) и облике са рефлексима вокалног *р* (васкрѣсєнна, кровь, чєтвєртн).

3.5. Уочени су и хибриди, ликови у којима се мешају особине различитих језичких система. Најфреквентнији је облик *црков* (та є црковь зѣло вѣлика, глє|дасѩо црковь, ва црковь, подь црковь), а по једном се јављају ликови свѣчами и дожждашє.

3.7. Ова анализа српскословенских фонетских и морфолошких особина у путопису *Поклоњеније гробу Господњу* Андреја Петковића показала је континуитет неких особина присутних и у другим рукописима из времена пре и после 1734. године, када је рукопис настао. Тако се, с једне стране, код Петковића јављају исте рускословенске фонетске особине којих има у *Другој књизи Хроника* Ђорђа Бранковића, насталој пре *Поклоњенија*, а са друге, он доследно бележи графију *а* на месту вокализованог слабог полугласника, као и јеромонах Александар у својим рукописима

Стихологија и *Требник и месецослов* из 1736. и 1737. године, што говори у прилог запажању А. Младеновића да то може представљати нову графијско-правописну особину с краја српскословенске епохе.

Литература

Белић, А. (2006): *Историја српског језика*. Изабрана дела А. Белића; том. 4, приређивач А. Младеновић. Београд : Завод за уџбенике и наставна средства.

Грицкат, И. (1970): „Белешке о језику Ђорђа Бранковића“, *Зборник за филологију и лингвистику* XIII/1, Нови Сад, 85–101.

Грицкат, И. (1972): *Актуелни језички и текстолошки проблеми у старим српским ћирилским споменицима*. Београд: Народна библиотека СР Србије.

Грицкат, И. (1976): „Језик српских путописа из XVII и с почетка XVIII века“, *Зборник историје књижевности*, књ. 10. Београд: САНУ, 297–322.

Даничић, Ђ. (1874): *Историја облика српскога или хрватскога језика до свршетка* XVII *вијека*. Београд.

Драгин, Н. (2008): „О три култна списа из позног периода српске редакцијске писмености“, *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LI/1, Нови Сад, 53–66.

Ђорђић, П. (1975): *Старословенски језик*. Нови Сад: Матица српска.

Ивић, П., Бошњаковић, Ж., Драгин, Г. (1994): *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, Прва књига: увод и фонетизам*. Српски дијалектолошки зборник XL, Београд.

Ивић, П., Бошњаковић, Ж., Драгин, Г. (1997): *Банатски говори шумадијско-војвођанског дијалекта, Друга књига: морфологија, синтакса, закључци, текстови*. Српски дијалектолошки зборник XLIII, Београд.

Ивић, П. (2001): *Дијалектологија српскохрватског језика: увод и штокавско наречје*; приредио Драгољуб Петровић, Целокупна дела П. Ивића; т. 2. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Јовић, Н. (2012): „Неке фонетске карактеристике друге књиге *Хроника* Ђорђа Бранковића“, у: С. Бугарски, Љ. Степанов (ред.), *Државотворна идеја тројице српских великана: Ђорђа Бранковића, Доситеја Обрадовића и Саве Текелије*, Зборник радова са међународног научног скупа, Темишвар, 11–12. 11. 2011, Темишвар: Савез Срба у Румунији, 77–85.

Јовић, Н. (2013): „Фонетске одлике путописа Андреја Петковића из 1734. године“, *Годишњак за српски језик*, Година XXVI, број 13, Ниш: Филозофски факултет, 253–264.

Јовић, Н. (2016 a): „О графији и правопису путописа Андреја Петковића из 1734. године“, *Годишњак за српски језик*, Година XXVII, број 14, Ниш: Филозофски факултет, 137–155.

Јовић, Н. (2016 b): „Морфолошке одлике рукописа *Поклоњеније гробу Господњу* (1734) Андреја Петковића“, *Исходишта 2*, Темишвар: Савез Срба у Румунији, Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 47-67.

Кречмер, А (2008): Ђорђе Бранковић, *Хронике славеносрпске*, Приредила Ана Кречмер, Критичка издања српских писаца VII. Београд: САНУ.

Куљбакин, Ст. М. (1930): *Старословенска граматика*. Београд: Државна штампарија Краљевине Југославије.

Младеновић, А. (1977): „Напомене о српскословенском језику“, *Зборник за филологију и лингвистику* XX/2, Нови Сад, 1–20.

Младеновић, А. (2008): *Историја српског језика: одабрани радови*. Београд: Чигоја штампа.

Младеновић, А. (2008 а): „Филолошке белешке о једном српскословенском тексту из 1720. године“, *Јужнословенски филолог* LXIV, Београд, 239–246.

Николић, С. (1987): *Старословенски језик I, Правопис, гласови, облици*. Београд: Научна књига.

Петковић, С. (1935): *Речник црквенословенскога језика*. Сремски Карловци.

Петковић, А. (2008): *Поклоњење гробу Господњем 1743*, Приредио Стеван Бугарски. Темишвар: Савез Срба у Румунији.

Словњик: *Slovník jazyka staroslověnského*, ČSAV (Slovanský ústav). Praha, 1–52, 1958–1997.

Стевановић, М. (1986): *Савремени српскохрватски језик (граматички системи и књижевнојезичка норма) I. Увод, фонетика, морфологија*. Београд: Научна књига.

Толстој, Н. И. (2004): *Студије и чланци из историје српског књижевног језика*. Београд – Нови Сад: Завод за уџбенике и наставна средства, Вукова задужбина, Матица српска.

Цветковић Теофиловић, И. (2016): *Језик совершени*. Ниш: Филозофски факултет.

Brozović, D., Ivić, P. (1988): *Jezik srpskohrvatski/ hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski,* Izvadak iz II izdanja Enciklopedije Jugoslavije. Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža“.

Надежда Д. Йович

СЕРБСКОСЛАВЯНСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЯЗЫКА ХОЖДЕНИЯ АНДРЕЯ ПЕТКОВИЧА ОТ 1734 ГОДА

В работе анализируются сербскославянские фонетические и морфологические характерисики языка хождения Андрея Петковича *Поклоњеније гробу Господњу* от 1734 года. Фонетические черты в большей степени присущи языку, морфологические более разнообразны, но менее подтверждены. Исследования показали также некоторые русскославянские черты. Рассматривается отношение писца к норме сербскославянского языка. Результаты сравниваются со свойствами некоторых сербскославянских текстов с первой половины 18-го века.